

Project Jongmanscollectie:

restauratie van een paleobotanische collectie van wereldfaam

Isabel van Waveren

Dr. I.M. van Waveren. Nationaal Natuurhistorisch Museum. Naturalis. Postbus 9517, 2300 RA Leiden, waveren@naturalis.nnm.nl

Door de ontginning van de steenkool in Limburg is in de laatste eeuw een van de meest complete Carbooncollecties van de wereld tot stand gekomen. Bij reorganisaties heeft deze collectie niet onmiddellijk de aandacht gekregen die deze om fundamentele wetenschappelijke redenen had mogen krijgen. Zo is een unieke verzameling onbeheerd geraakt. Zo is een unieke verzameling in een korte tijd één grote puzzel geworden. In het hier volgende wordt een inzicht gegeven in een lijvig museaal project: de restauratie van de Jongmanscollectie, als voorbeeld van collectiebeheer.

Een waardevolle collectie

De Jongmanscollectie dankt haar naam aan Wilhelmus Josephus Jongmans (1878-1957), directeur van het Geologisch Bureau in Heerlen. Jongmans is zich als botanicus voor de paleobotanie gaan interesseren. Door zijn werk aan de koolafzettingen in Zuid-Limburg heeft hij niet alleen een aanzienlijke collectie weten op te bouwen, ook leverde hij een grote bijdrage aan de stratigrafie en de plantengeografie van het Carboon. Hiervoor heeft hij ook in het buitenland verzameld, waardoor de Jongmanscollectie materiaal uit de Verenigde Staten, Turkije, Rusland en Indonesië bevat, naast materiaal uit voor ons minder exotische landen zoals Engeland, Duitland, Frankrijk en Spanje.

Van Heerlen naar Leiden

Tot voor kort was de Jongmanscollectie gehuisvest in het gebouw van het NITG-TNO in Heerlen. Door de recente reorganisaties van het NITG-TNO dreigde de collectie in het gedrang te komen. Gelukkig was op dat moment in Leiden pas de nieuwe collectietoren gebouwd. Deze voldeed aan de moderne beheerseisen. Ook was na het gereedkomen van de Nationale Natuurhistorische Presentatie in Naturalis een halve formatieplaats vrijgekomen voor een conservator paleobotanie. Er werd besloten om de Jongmanscollectie voor de komende tijd in Leiden te plaatsen. Vanuit het op dat moment nog enige bolwerk van paleobotanisch onderzoek, het Laboratorium voor Palynologie en Paleobotanie te Utrecht, werd bovendien hulp aangeboden. Dr.

J.H.A. van Konijnenburg en dr. J. van der Burgh toonden zich bereid om assistentie te leveren. Begin 1999 werd de verhuizing een feit. Alle ruim 8.000 dozen werden uit Heerlen overgebracht naar Leiden. Het opbergstelsel van een veertigtal verrijdbare Bruynzeel-kasten waarin de dozen stonden kwam ook mee. Op de veertiende verdieping van de toren werden deze rekken opnieuw opgebouwd. De dozen werden er op precies dezelfde plaatsen gezet als in Heerlen.

Voer voor de ambitieuze collectiebeheerder

Jammer genoeg was na een drietal interne verhuizingen bij NITG-TNO de collectie in Leiden aangekomen als een ordeningsprobleem voor geleverden. Planten, dieren, tijden, vindplaatsen, landen, opbergplekken in het vorige museum, museale stukken, boorkernen, stortmateriaal van telkens verschillende mijnen, bouwprojecten, beroemde lithologische eenheden, verzamelaars, taxonomisch geordende collectieonderdelen, gesteenten en mineralen volgen elkaar in een unieke orde op, waarbij vooral het herhaaldelijk terugkomen van deelcollecties tot verbazing stemt.

Goede toegankelijkheid van de collectie

Inmiddels zijn de 8.000 dozen geïnventariseerd en zijn we begonnen met het ordenen van de dozen. Museale stukken die gereserveerd zijn voor het toekomstige Mijnmuseum in Heerlen worden apart gehouden. Binnen de collectie worden de verschillende onderdelen bijeengehouden, zoals de mineralen en gesteenten, de fauna, de boorkernen per boring op diepte enz. Iedere keer wordt binnen zo'n onderdeel een strenge hiërarchie van ordeningsprincipes gehandhaafd. Het eerste ordeningsprincipe is dat van ouderdom, dan volgt land van herkomst en vindplaats. Binnen een vindplaats worden de taxa bijeengehouden. Veel

Afb. 1. Prof. dr. W.J. Jongmans (13 augustus 1878-13 oktober 1957). De opname is uit 1957.

Afb. 2. *Neuropteris heterophylla*, *Alethopteris longitica* met *Sphenophyllum* sp. uit de buurt van St. Clair, dichtbij Potsville, Pennsylvania USA). Ouderdom: Laat-Carboon.

onderdelen zijn taxonomisch geordend en vormen dus een op zichzelf staand collectie-onderdeel. Met dit ordeningswerk zijn we nog wel een jaartje bezig, omdat dit niet onafgebroken gedaan kan worden. Buiten het feit dat volgens de Arbo-wet een persoon niet langer dan gemiddeld twee uur per dag in de collectietoren mag werken, is er ook ander werk te doen. Zo is er de identificatie en publicatie van nieuw binnenkomend materiaal (planten uit het Krijt van Colombia: Van Waveren *et al.*, in voorbereiding). Ook bleek een herziening van de eigen paleobotanische collectie van Naturalis noodzakelijk. Toch is, nu de eerste inventarisatie achter de rug is, het materiaal toegankelijk geworden voor binnen- en buitenlandse wetenschappers. De collectie kan weer dienen als datgene waarvoor het bedoeld is: een paleobotanisch archief van (voornamelijk) het Nederlandse Carboon.

Jongmans' overdrukken-collectie

Jongmans heeft niet alleen een enorme fossielencollectie opgebouwd maar heeft ook een grote serie aan overdrukken weten te verzamelen. Hij volgde Potonié op voor de vervaardiging van de 'Fossilium Catalogus', een taxonomisch geordende lijst van publicaties op paleobotanisch gebied. Hiervoor werden hem uit de hele wereld relevante publicaties toegezonden. Naturalis heeft erop aangedrongen om

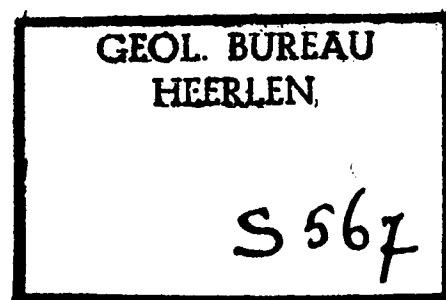
ook de overdrukkencollectie van Jongmans te beheren. De fossielencollectie en de overdrukkencollectie zijn namelijk nauw met elkaar verbonden. Ook hier bleek dat het veranderde cultuurklimaat in Heerlen deze unieke collectie niet onaangetast heeft gelaten. Met de ondersteuning van dr. J. van der Burgh is Naturalis gestart met restauratie van dit archief.

25 jaar werk

De komende 25 jaar zullen wel nodig zijn om naast ander museaal werk de hele collectie te herzien. In eerste instantie zal het onderzoek zich voornamelijk richten op de zaadvarens van het genus *Alethopteris*. Hierbij zal gekeken worden of temperatuur, luchtvochtigheid en bodemgesteldheid invloed gehad hebben op eigenschappen zoals de dichtheid aan huidmondjes of de nervatruddichtheid van de bladeren.

Bij toekomstig onderzoek dient een evenwicht gevonden te worden tussen direct maatschappelijk relevant onderzoek en klassieke taxonomie.

Foto 1 komt uit het Jongmansarchief. De andere illustraties zijn van Jacob Leloux.

Afb. 3. Voorbeeld van een stempel, zoals op de overdrukken van het Jongmansarchief staat.

Oproep tot hulp

Hier is dan ook een oproep aan de lezers van *Grondboor* en *Hamer* geplaatst: indien u een overdruk die over plantenfossielen gaat met de stempel van Geologisch bureau Heerlen erop tegenkomt (afb. 3), wilt u deze dan aan Naturalis sturen? U kunt hiervoor het adres boven aan dit artikel gebruiken. Er wordt dan een kopie van gemaakt en u krijgt de overdruk teruggestuurd. Zo kunnen wij gezamenlijk een uniek archief voor de wetenschap en een stukje nationaal erfgoed herstellen.